

Pravni položaj neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj

Škorić, Marissabell; Srdoč, Ena

Source / Izvornik: **Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 2015, 52, 933 - 953**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:600516>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Doc. dr. sc. Marissabell Škorić, docentica,
Katedra za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci
Ena Srdoč, mag. iur.

PRAVNI POLOŽAJ NEBROJIVIH POČINITELJA PROTUPRAVNIH DJELA U REPUBLICI HRVATSKOJ

UDK: 343. 3/7 (497.5)

Pregledni rad

Primljeno: 15. 05. 2015.

U radu se obrađuje problematika pravnog položaja osoba koje su u stanju nebrojivosti počinile protupravnu radnju, a koja je osobito aktualna s obzirom na aktivnosti zakonodavca u proteklih nekoliko godina. Kaznenopravni položaj nebrojivih osoba u Republici Hrvatskoj reguliran je u Kaznenom zakonu i Zakonu o kaznenom postupku, pa se nakon uvodnih napomena iznose i analiziraju odredbe tih zakona s posebnim osvrtom na novu koncepciju krivnje usvojenu u KZ/11 te izmjene i dopune ZKP/08 iz 2012. i 2013. godine kojima se izravno utječe na pravni položaj ovih osoba. Kako je od 1998. godine u Republici Hrvatskoj na snazi regulativa koja nebrojive osobe nakon završetka kaznenog postupka iz kaznenopravnog preusmjerava u civilnopravni sustav, njihov pravni status vezan je i uz odredbe Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. One se analiziraju u posljednjem dijelu rada, uz poseban naglasak na rješenja koja uvodi novi ZZODS koji je stupio na snagu 1. siječnja 2015. čime se, po ocjeni autora, bitno poboljšava pravni položaj osoba koje su u stanju nebrojivosti počinile protupravno djelo.

Ključne riječi: *nebrojive osobe, načelo krivnje, poseban postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama, Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*

I. UVOD

Uređenje pravnog položaja nebrojivih počinitelja protupravnih djela smatra se jednim od većih izazova za kaznenopravnu znanost i praksu. Razlog tome je što se nebrojive osobe, za razliku od svih ostalih delinkvenata, pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno i voljno. Delinkventno ponašanje ove kategorije počinitelja uvjetovano je psihopatološkim čimbenicima koji djeluju na njihove mentalne i voljne sposobnosti na način da ih onemogućuju da svoje ponašanje usklade s važećom pravnom regulativom. Priroda njihove bolesti čini ih, s jedne strane, nepredvidivima i opasima za društvo, a s druge strane, nesposobnima da sami štite vlastita prava. Upravo ta činjenica društvo suočava s nizom pitanja, od pravnih i medicinskih do onih etičkih. Načelno, postoji suglasnost da treba uspostaviti odgovarajuće pravne mehanizme kojima će se istodobno osigurati dvojaka zaštita: zaštita društva od potencijalno agresivnog ponašanja nebrojivih osoba koje može predstavljati opasnost za druge te zaštita nebrojivih osoba kojima je zbog njihove mentalne insuficijencije nužna pomoć društva. Međutim, uspostava

ravnoteže između ovih, dijelom isprepletenih, a dijelom suprotstavljenih zahtjeva nije nimalo laka zadaća. Stoga ne čudi da je pitanje uređenja pravnog statusa ove kategorije počinitelja već desetljećima u fokusu interesa kako znanstvene javnosti, tako i onih osoba, u prvom redu psihijataru i pravniku, koji se u svom profesionalnom radu izravno susreću s ovom kategorijom delinkvenata.¹

Kaznenopravni sustavi suvremenih europskih država polaze od stajališta da se pojedincu mogu uračunati samo one radnje koje su rezultat njegova izbora i da kaznu zaslužuje samo ona osoba koja može samostalno i svjesno odlučiti hoće li ili neće poduzeti neku radnju. Neubrojive osobe nemaju ove kapacitete jer zbog svoje bolesti nisu sposobne shvatiti značenje i posljedice svojih postupaka. Kako se pravnim normama ne suprotstavljaju svjesno i voljno, njihove radnje ne mogu im se uračunati, pa je i njihovo kažnjavanje isključeno. Međutim, jednako tako nedvojbeno je da neubrojive osobe mogu predstavljati opasnost za sigurnost drugih ljudi i da je zadaća društva da svoje građane zaštiti od osoba koje ih mogu ozlijediti ili ugroziti, neovisno o tome koji su uzroci njihova agresivnog ponašanja. Zato se i prema neubrojivim počiniteljima moraju poduzeti odgovarajuće mjere u cilju otklanjanja takve opasnosti. Kako te mjere, u pravilu, impliciraju ograničavanje ili oduzimanje temeljnih ljudskih prava, nužno je da se u postupku u kojem se mjere izriču poštuju najviši pravni standardi. Štoviše, ovim osobama treba pružiti dodatna pravna jamstva kako bi se kompenzirala njihova limitiranost da same prosuđuju i štite svoja prava i interese.

Na ovim temeljima počiva i uređenje pravnog položaja neubrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj koji je reguliran Kaznenim zakonom,² Zakonom o kaznenom postupku³ i Zakonom o zaštiti osoba s duševnim smetnjama.⁴

II. POLOŽAJ NEUBROJIVIH OSOBA PREMA KAZNENOM ZAKONU

Ubrojivost je, može se reći, *primus omnium* od četiri sastojka koje Kazneni zakon propisuje nužnima za postojanje krivnje.⁵ Biti ubrojiv znači moći djelovati u skladu s pravnim normama i tako biti sposoban za krivnju. Iako znanost do

¹ Iz domaćeg znanstvenog opusa kao autori većeg broja radova koji se bave tematikom vezanom uz zaštitu osoba s duševnim smetnjama mogu se izdvojiti Đurđević, Z., Goreta, M., Grozdanić, V., Tripalo D. i Turković, K. U nastavku rada citiraju se neka njihova stajališta koja se odnose na pravni položaj neubrojivih osoba u Republici Hrvatskoj.

² Kazneni zakon, Narodne novine, 125/11, 144/12 (u daljnjem tekstu KZ/11).

³ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, 152/2008, 76/2009, 80/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013 (u daljnjem tekstu ZKP/08).

⁴ Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Narodne novine, 76/14 (u daljnjem tekstu ZZODS/14).

⁵ KZ/11 je uveo novu koncepciju krivnje te je pored dotadašnja tri sastojka (ubrojivost, namjera i nehaj te svijest o protupravnosti) kao četvrti sastojak krivnje propisao i nepostojanje ispričavajućih razloga. Time je dodatno potvrđen stav da je krivnja normativno obilježen institut koji se ne može svesti na puki psihički odnos počinitelja prema djelu. U KZ/11 propisana su dva ispričavajuća razloga: prekoračenje nužne obrane zbog ispričive jake prepasti prouzročene napadom (čl. 21., st. 4.) i krajnja nužda kao razlog isključenja krivnje (čl. 22., st. 2.). Više o tome v. Novoselac, P., Bojanić, I., *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 220-222; Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I., *Kazneno pravo*, opći dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2013., str. 159.

danas nije izgradila cjelovitu teoriju o ličnosti, ljudskoj prirodi i slobodi volje, prevladava stav da svaki čovjek ima sposobnost za krivnju, pa se ubrojivost u kaznenom pravu pretpostavlja, no moguće je u slučaju sumnje dokazivati suprotno. Polazeći od te pretpostavke, zakonodavac ne definira ubrojivost, nego neubrojivost.

Prema čl. 24., st. 2. KZ/11, *neubrojiva je osoba koja u vrijeme ostvarenja protupravnog djela nije mogla shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje*. Uspoređujući aktualnu zakonsku definiciju neubrojivosti s definicijama iz Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske iz 1993. godine⁶ i Kaznenog zakona iz 1997. godine,⁷ vidljiva je konstanta u određivanju toga pojma. Naime, i prema ranijim propisima i prema KZ/11, neubrojivost obuhvaća intelektualnu funkciju koja podrazumijeva da čovjek ima svijest o tome što se događa u njemu i oko njega, kao i o svojim postupcima u tom zbivanju, te voljnu funkciju, koja se ogleda u tome da čovjek ima mogućnost odlučivanja o poduzimanju ili propuštanju određenih radnji.⁸ Sadržaj ovih dviju komponenti neubrojivosti, uz neke terminološke razlike, do danas je ostao nepromijenjen. Jedina značajnija izmjena u definiciji neubrojivosti bila je ona iz KZ/97 kada je, uz duševnu bolest, privremenu duševnu poremećenost i nedovoljni duševni razvitak, kao biopsihološka osnova neubrojivosti propisana i *neka druga teža duševna smetnja*.⁹ Ova nadopuna pokazala se nužnom zbog novih spoznaja u psihijatriji koje su pokazale da postoje psihički abnormalna stanja koja se ne mogu podvesti niti pod jednu do tada priznatu osnovu neubrojivosti.¹⁰ Treba još istaknuti da je definicijom neubrojivosti iz KZ/11 u kojoj se navodi da je neubrojiva osoba počinitelj *protupravno djelo* izbjegnuto dotadašnje pogrešno

⁶ V. čl. 10., st. 1. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske, Narodne novine broj 31/93, 35/93, 108/95, 16/96, 28/96 (u daljnjem tekstu OKZRH).

⁷ V. čl. 40., st. 2. Kaznenog zakona Republike Hrvatske, Narodne novine broj 110/97, 27/98, 129/00, 51/01, 111/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11 (u daljnjem tekstu KZ/97).

⁸ Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 177.

⁹ O biopsihološkim osnovama neubrojivosti više v. Novoselac, P., Bojanić, I., op. cit. (bilj. 5), str. 227-230; Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I., op. cit. (bilj. 5), str. 137-139; Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V., *Forenzička psihijatrija*, Medicinska naklada, Zagreb, 2005., str. 27-29; Kovač, M. i dr., „Neubrojivi mentalno retardirani počinitelji kaznenog djela“, *Policija i sigurnost*, godina 17., 1-2/2008, Zagreb, str. 90-100; Šendula-Jengiđ, V., Bošković, G., „Forenzički značaj ‘drugih, težih duševnih smetnji’“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, vol. 22, 2/2001, Rijeka., str. 635-654.

¹⁰ Iako se prilikom izrade KZ/11 nije raspravljalo o mogućim izmjenama definicije u dijelu koji se odnosi na biopsihološke osnove neubrojivosti, valjalo bi u budućnosti razmotriti mogućnost da se napuste navedene pravno-psihijatrijske kategorije, čime bi se izbjeglo izdvajanje pojedinih psihijatrijskih dijagnoza i prejudiciranje njihove pravne relevantnosti za pojedino pravno pitanje. Naime, suvremena psihijatrijska, kao ni pravna znanost, ne raspolaže jasnim i objektivnim kriterijima koji bi omogućili sigurno razlikovanje pravno relevantnih medicinskih dijagnoza od onih koje to nisu. Zato se u novom ZZODS/14 prilikom definiranja duševne smetnje odustalo od dotadašnje definicije koja je sadržavala „klasične“ pravno-psihijatrijske kategorije (v. čl. 3., t. 1. ZZODS/97) te se duševna smetnja sada definira kao *poremećaj prema važećim međunarodno priznatim klasifikacijama mentalnih poremećaja* (v. čl. 3., st. 1., t. 3.). Vidi šire, Grozdanić, V., (ur.), *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015. (u tisku).

označavanje radnje nebrojive osobe kao radnje *izvršenja krivičnog djela* (OKZRH), odnosno radnje *ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela* (KZ/97). Naime, krivnja je nužan sastojak svakog kaznenog djela pa njezino isključenje onemogućava kvalificiranje protupravne radnje kao radnje kaznenog djela. Stoga su navedeni termini s pozicija kaznenopravne teorije bili *contradictio in adjecto*.¹¹

Može se reći da definicija nebrojivosti u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu nije bila predmet većih intervencija, no taj zaključak ne vrijedi kada je riječ o njezinu kaznenopravnom učinku koji je u znatnoj mjeri determiniran sadržajem načela krivnje. Iako izvorni značaj ovog načela nikada nije bio doveden u pitanje (lat. *nulla poena sine culpa*), njegov domašaj u pogledu primjene ostalih kaznenopravnih sankcija, u prvom redu sigurnosnih mjera, bio je različito definiran.¹² S obzirom na to da su se te razlike značajno reflektirale na kaznenopravni učinak nebrojivosti, razvoj kaznenopravnog statusa nebrojivih osoba u RH može se analizirati kroz tri razdoblja.

Prvo razdoblje obuhvaća period od osamostaljenja Republike Hrvatske do donošenja novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva 1997. godine. U njemu je status nebrojivih osoba u cijelosti bio reguliran u okviru kaznenopravnog sustava. Osobi, za koju se u kaznenom postupku utvrdilo da je u stanju nebrojivosti počinila protupravno djelo, nije se mogla izreći kazna,¹³ nego je bila predviđena mogućnost izricanja samostalne kaznenopravne sankcije sigurnosne mjere obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (čl. 58. OKZRH-a), odnosno obveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi (čl. 59. OKZRH-a).¹⁴ Navedene mjere sud je mogao izreći samo ako je utvrdio da je počinitelj protupravnog djela i dalje opasan za okolinu i da je radi uklanjanja te opasnosti potrebno njegovo liječenje u ustanovi, odnosno na slobodi. Opasnost za okolinu značila je vjerojatnost ponavljanja kaznenog djela, no kako značenje opasnosti nije bilo pobliže određeno, to je u praksi dovodilo do brojnih

¹¹ Đurđević, Z., *Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama*, Zagreb, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, 2002., str. 5.

¹² Pitanje o utjecaju bolesti na kriminalno ponašanje pojedinca i smislu kažnjavanja duševno bolesnih osoba postavlja se već u ranoj povijesti ljudske civilizacije. No, unatoč postojanju zakonske regulative stare više stotina godina koja je isključivala kažnjavanje duševnih bolesnika (npr. pruski Kazneni zakon iz 1794., francuski Kazneni zakon iz 1810.), položaj nebrojivih osoba nije se stvarno poboljšao sve do kraja 19. i početka 20. st. kada je društvo prepoznalo nužnost pružanja adekvatne liječničke skrbi ovim osobama i počelo prema njima primjenjivati mjere medicinskog karaktera. V. Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V., op. cit. (bilj. 9), str. 16-20; Haid, A., „Postupci prema osobama s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni ili prekršajni postupak“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 147.

¹³ Zakonodavstvo koje je RH preuzela od bivše države nije sadržavalo odredbu koja bi izričito propisivala načelo krivnje, no nemogućnost da se nebrojivoj osobi izrekne kazna proizlazila je iz tumačenja drugih odredbi. Tako je prema čl. 9., st. 1. OKZRH-a *krivično odgovoran počinitelj koji je uračunljiv i koji je krivično djelo počinio s umišljajem ili iz nehata*, a prema čl. 32. *za krivična se djela mogu krivično odgovornim počiniteljima izreći ove kazne: zatvor, novčana kazna*.

¹⁴ Uz njih su se nebrojivim osobama mogle izreći mjere zabrane obavljanja poziva djelatnosti ili dužnosti, zabrana javnog istupanja, zabrana upravljanja motornim vozilom i oduzimanje predmeta. Pavišić, B., Grozdanić, V., *Komentar Osnovnoga krivičnog zakona Republike Hrvatske*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996., str. 138-141.

zloporaba.¹⁵ Daljnji značajan nedostatak tadašnje zakonske regulative bio je taj što trajanje mjere obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi nije bilo vremenski ograničeno. To je imalo za posljedicu da su neubrojive osobe bile prisilno smještene u psihijatrijskim ustanovama znatno duže od vremena koje bi provele u zatvoru da su bile proglašene krivima i da im je bila izrečena maksimalna kazna zatvora propisana za to djelo. Tome još treba pridodati činjenicu da kod znatnog broja osoba koje su bile prisilno smještene u zdravstvenoj ustanovi opasnost (više) nije postojala pa je nastavak prisilnog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi istovremeno predstavljao kršenje njihovih prava te dovodio do paradoksalne situacije da su mjesta u psihijatrijskim ustanovama zauzimala osobe koje nisu bile opasne, a istodobno onima kojima je liječenje uistinu bilo potrebno, pomoć nije bila dostupna.¹⁶ Iako je cijeli ovaj postupak prema neubrojivim osobama bio uređen normama kaznenog prava koje su trebale biti najveći jamac njihove zaštite, s obzirom na prethodno navedeno, ovo se razdoblje može označiti kao razdoblje grubog kršenja temeljnih ljudskih prava ove, posebno ranjive kategorije delinkvenata.

Hrvatsko kazнено zakonodavstvo usvojeno 1997. godine donosi značajne novosti u pravnom statusu neubrojivih osoba. Uvođenjem nove koncepcije načela krivnje isključena je mogućnost primjene svih kaznenopravnih sankcija prema neubrojivim osobama, uključujući i psihijatrijske sigurnosne mjere, te je time temeljito promijenjen njihov pravni položaj.¹⁷ Ovo je rješenje bilo posve originalno u odnosu prema dotadašnjem kaznenom pravu i brojnim stranim zakonodavstvima,¹⁸ te je izazivalo niz polemika.¹⁹ S jedne strane, bilo je izloženo kritici da zanemaruje pojam krivnje u materijalnom smislu, kao pravopolitički postulat prema kojem krivnja opravdava državno kažnjavanje. Dakle, samo je kazna utemeljena na krivnji, dok su sve ostale sankcije prema krivnji indiferentne. Tako ni sigurnosne mjere nisu utemeljene na krivnji već na opasnosti počinitelja, niti se one odmjeravaju prema stupnju počiniteljeve krivnje, već prilikom odmjeravanja

¹⁵ Više o tome v. Grozdanić, V., „Opasnost duševno abnormalnog delinkventa“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, vol. 13, 1/1992., str. 77-97.

¹⁶ O drugim čimbenicima koji su uvjetovali neopravdano produženje liječenja i čuvanja neubrojivih osoba v. Goreta, M., Majetić, B., „Psihološki i socijalni čimbenici koji uvjetuju neopravdano produženje sigurnosne mjere liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi“, *Socijalna psihijatrija*, vol. 24, 1/1996., str. 5-12; Grozdanić, V., op. cit. (bilj. 15), str. 96-97.

¹⁷ Više v. Horvatić, Ž., „Temeljna obilježja psihijatrijski relevantnih rješenja u novom hrvatskom Kaznenom zakonu“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 1-9.

¹⁸ Horvatić, Ž., *Novo hrvatsko kazнено pravo*, Organizator, Zagreb, 1997., str. 169.

¹⁹ S pozicije kaznenopravne doktrine postalo je nejasno je li zakonodavac ovim rješenjem i dalje zadržao dualistički sustav sankcija (u prilog ovome stavu ide postojanje kazne koja se temelji na krivnji te sigurnosnih mjera koje se temelje na opasnosti počinitelja) ili je prešao na monistički sustav (u prilog ovom stavu ide to što je propisano da je krivnja temelj izricanja i kazne i sigurnosnih mjera). O razlikovanju sigurnosnih mjera i kazni v. Kurtović, A., „Zakonska rješenja u svjetlu primjene mjera upozorenja, sigurnosnih mjera i oduzimanja imovinske koristi“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 7, broj 2/2000, str. 362-364.

treba imati u vidu načelo razmjernosti.²⁰ S obzirom na to, može se zaključiti da je definicija načela krivnje u KZ/97 prilagođena nebrojivim počiniteljima, no u suprotnosti je s dualističkim sustavom sankcija prihvaćenim u tom Zakonu.²¹ S druge strane, dio kaznenopravnih teoretičara podržao je proširenu definiciju načela krivnje, smatrajući da je treba shvatiti kao *pars pro toto*, tj. da cjelinu valja ocjenjivati prema njezinu najistaknutijem dijelu (kazni), iz čega slijedi da je krivnja temelj za primjenu svih kaznenopravnih sankcija, uključujući i sigurnosne mjere.²² Bez obzira na ova teorijska razmimoilaženja u pogledu definicije načela krivnje u KZ/97, treba istaći da je ona proizašla iz stava da intervenciju društva prema nebrojivim osobama treba svesti na otklanjanje uzroka njihova protupravnog ponašanja, odnosno psihijatrijsko liječenje, a nedvojbeno je da kaznenopravni sustav nije predviđen niti opremljen za rješavanje medicinskih problema.²³ Ovo je rješenje bilo u duhu tzv. civilnopravnog modela postupanja prema osobama koje su protupravno djelo počinile u stanju nebrojivosti, prema kojem je upravo pružanje odgovarajuće liječničke pomoći najvažnija komponenta kada je riječ o reakciji društva na njihova djela.²⁴ Možemo se stoga složiti sa zaključkom da je rješenje koje isključuje mogućnost primjene bilo koje kaznenopravne sankcije prema nebrojivim osobama bilo *na tragu najprogresivnijih pravničkih, psihijatrijskih i etičkih stajališta o nužnosti isključivanja bilo kakvih kaznenih sankcija prema osobama koje nisu krivično odgovorne*²⁵ i značilo je *vrijedan korak naprijed u zaštiti prava osoba s duševnim smetnjama*.²⁶

Konačno, posljednje razdoblje u razvoju kaznenopravnog statusa nebrojivih osoba započinje 1. siječnja 2013. kada je stupio na snagu KZ/11 koji, propisujući u čl. 4. da *nitko ne može biti kažnjen ako nije kriv za počinjeno kazneno djelo*, načelo

²⁰ Novoselac, P., Bojanić, I., op. cit. (bilj. 5), str. 212-213; Bojanić, I., Mrčela, M., „Konceptija krivnje u novom Kaznenom zakonu“, *HLJKPP*, Zagreb, vol 19, 2/2012, str. 391; Đurđević, Z., op. cit. (bilj. 11), str. 237; Turković, K. et al., *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 2001., str. 327.

²¹ Novoselac, P., *Opći dio kaznenog prava*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 205.

²² Grozdanić, V., „Neke izmjene u području krivnje prema Prijedlogu zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona“, u: Bačić, F., i dr., *Konačni prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona*, Zagreb, 2003., str. 18-21.

²³ Tripalo, D., Burić, Z., „Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, vol. 19, 2/2012, str. 508.

²⁴ Izdvajanjem nebrojivih osoba iz kaznenopravne regulative hrvatski je zakonodavac 1997. godine prešao s kaznenog na nekazneni model postupanja prema osobama koje su u stanju nebrojivosti počinile protupravnu radnju te ih po okončanju kaznenog postupka, iz sustava kaznenog prava, preusmjerio u sustav građanskog prava. O tzv. kaznenom i tzv. nekaznenom ili civilnom modelu postupanja prema osobama koje su u stanju nebrojivosti počinile protupravno djelo v. Turković, K., „Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni postupak“, *HLJKPP*, vol. 4, 1/1997, str. 79-82; Turković, K. et al., op. cit. (bilj. 20), str. 215-217, 333-336; Đurđević, Z., „Kaznenopravni položaj počinitelja s duševnim smetnjama u SR Njemačkoj i kritičko-poredbeni osvrt na hrvatsko pravo“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (u daljnjem tekstu HLJKPP), vol. 7, 2/2000, str. 876-877.

²⁵ Grozdanić, V., „Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama u Hrvatskoj“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 3, 2/1996, str. 505.

²⁶ Tripalo, D., Burić, Z., loc. cit.

krivnje ponovno vraća njegovu izvornom značenju.²⁷ Posljedica novog zakonskog rješenja i najveća novost kada je u pitanju uređenje pravnog statusa neubrojivih osoba jest da se osobama koje nisu krive mogu izricati određene sigurnosne mjere, i to: zabrana obavljanja određene dužnosti ili djelatnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom, zabrana približavanja, udaljenje iz zajedničkog kućanstva te zabrana pristupa internetu.²⁸ Kao što se vidi, među mjerama koje se mogu izreći neubrojivim počiniteljima nije i mjera obveznog psihijatrijskog liječenja. Liječenje neubrojivih osoba i dalje se provodi izvan sustava kaznenog prava, čime je zakonodavac potvrdio rješenje koje neubrojive osobe po okončanju kaznenog postupka preusmjerava u civilnopravni sustav. No, propisujući mogućnost da se neubrojivoj osobi izreknu određene sigurnosne mjere, KZ/11 je ponovno potaknuo rasprave o (ne)opravdanosti izricanja kaznenopravnih sankcija osobama koje nisu krive za počinjeno djelo.²⁹ Nameće se pitanje zašto se odstupilo od prethodnog rješenja koje je reakciju društva prema neubrojivim osobama usmjerilo isključivo na njihovo liječenje, pogotovo kada se ni u dotadašnjoj praksi primjene KZ/97 nije pokazala potreba za primjenom nemedicinskih sigurnosnih mjera prema neubrojivim počiniteljima. Postojeće rješenje dvojbeno je i kada se ima u vidu da će u slučaju nepoštovanja izrečenih sigurnosnih mjera ove osobe odgovarati za kazneno djelo neizvršavanja sudske odluke (čl. 311. KZ/11).³⁰

III. POLOŽAJ NEUBROJIVIH POČINITELJA PROTUPRAVNIH DJELA PREMA ZAKONU O KAZNENOM POSTUPKU

Postupak koji se vodi u slučaju sumnje da je osoba protupravno djelo počinila u stanju neubrojivosti ima karakter posebnog postupka koji se po nizu posebnosti

²⁷ U KZ/11 dosljedno je proveden dualistički sustav sankcija u kojem mjere sigurnosti nisu ovisne o krivnji, već krivnja postaje osnova i mjera isključivo kod kazne. Međutim, polemike oko domašaja načela krivnje i dalje su se nastavile jer KZ/11 nije odstupio od objektivno-subjektivnog modela učenja o kaznenom djelu koje krivnju proklamira kao nužan element svakog kaznenog djela, pa je prigovor o nespojivosti izricanja bilo koje kaznenopravne sankcije onima koji nisu krivi i dalje opravdan. Upravo nespojivost objektivno-subjektivnog modela kaznenog djela s dualističkim sustavom sankcija I. Martinović navodi kao temelj navedenih prijedora oko sadržaja načela krivnje te rješenje vidi u usklađivanju odgovarajućeg modela kaznenog djela s odgovarajućim sustavom kaznenopravnih sankcija. Više o tome v. Martinović, I., „Pledoaje za brisanje zakonske odredbe o sastojcima krivnje“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 21, 1/2014, str. 13-22.

²⁸ U KZ/11, pored neubrojivosti, propisane su i druge osnove koje isključuju krivnju (npr. čl. 21., st. 3.; čl. 22. st. 2.), no u tim slučajevima zakonodavac nije predvidio mogućnost izricanja sigurnosnih mjera.

²⁹ Na nužnost revizije ove odredbe ukazuju Grozdanić i Tripalo. Grozdanić, V., Tripalo, D., „Novosti u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 20, 2/2013, str. 814.

³⁰ Pored toga, u trenutku usvajanja ovog rješenja u ZZODS/97 nije bila predviđena mogućnost liječenja na slobodi neubrojivih osoba pa je bila upitna svrha izricanja ovih sigurnosnih mjera osobi koja je prisilno smještena u psihijatrijsku ustanovu. S druge strane, ako se u postupku utvrdi da osoba nije opasna i da nema potrebe da joj se izrekne mjera prisilnog smještaja, ne čini se vjerojatnim da postoji opasnost zbog koje bi toj osobi trebalo izreći sigurnosnu mjeru. Tripalo, D., Burić, Z., op. cit. (bilj. 23), str. 509-511, 528.

razlikuje od redovnog kaznenog postupka.³¹ U tom postupku ne utvrđuje se je li osoba kriva i jesu li ispunjeni uvjeti za izricanje kaznenopravne sankcije, već je li osoba u stanju nebrojivosti počinila protupravno djelo i jesu li ispunjeni uvjeti za primjenu nekih posebnih mjera prema počinitelju takvog djela.³² Istodobno, osoba protiv koje se postupak vodi okrivljena je za počinjenje protupravnog djela i mora joj se pružiti mogućnost da se oslobodi sumnje da je takvo djelo počinila. Pri tome se u punoj mjeri mora poštovati načelo pravičnog postupka, a prava ovog okrivljenika mogu biti ograničena u odnosu na prava okrivljenika iz redovnog kaznenog postupka samo u mjeri koja je nužna posljedica njegova zdravstvenog stanja i samo ako ih prate odgovarajući kompenzatorni mehanizmi.³³

S obzirom na navedene specifičnosti, u zakonu o kaznenom postupku uvijek je bio propisan poseban postupak prema ovoj kategoriji okrivljenika. Do 1998. godine bila je riječ o postupku u kojem su se mogle izreći mjere sigurnosti obveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi te psihijatrijskog liječenja na slobodi nebrojivih osoba.³⁴ Nova koncepcija krivnje u KZ/97 dovela je do značajnih promjena u materijalnom pravnom statusu nebrojivih osoba, pa ne čudi da je i Zakon o kaznenom postupku, koji je stupio na snagu zajedno s KZ/97, unio niz novosti i znatno izmijenio ulogu kaznenog suda u postupku prema ovoj kategoriji okrivljenika.³⁵ Najznačajnija promjena bila je ukidanje mogućnosti izricanja bilo koje sigurnosne mjere nebrojivim počiniteljima protupravnih djela, od strane kaznenog suda. Naime, prema ZKP/97, u kaznenom se postupku trebalo utvrditi je li počinjeno protupravno djelo i je li osoba u trenutku njegova počinjenja bila nebrojiva. Ako je kazneni sud utvrdio da je okrivljenik protupravno djelo počinio u stanju nebrojivosti, predmet je trebao ustupiti građanskom sudu u čijoj je nadležnosti bilo ispitati je li nebrojiva osoba opasna, odnosno postoje li uvjeti za njezin prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu. Iako se preusmjeravanjem nebrojivih osoba iz kaznenog u civilni sustav željelo osigurati poštovanje najviših standarada zaštite prava ove kategorije delinkvenata, razrada te ideje u relevantnom zakonodavstvu nije bila

³¹ *Posebni postupci jesu oni u kojima Zakon, zbog posebnih svojstava predmeta koji se rješava pred nadležnim sudom i zbog učinkovitog ostvarenja procesnog cilja, pretpostavke za njegovo pokretanje i provođenje te za poduzimanje određenih radnji i donošenje odluka, regulira drugačije nego u redovnom ili skraćenom kaznenom postupku.* Krapac, D., *Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog kaznenog postupovnog prava*, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 685.

³² O pravnoj prirodi postupka prema okrivljenicima s duševnim smetnjama v. Tripalo, D., Burić, Z., op. cit. (bilj. 23), str. 515-521.

³³ *Ibid.*, str. 520, 529.

³⁴ Čl. 480.-485. Zakona o krivičnom postupku, Narodne novine, 34/93, 38/93, 28/96 (u daljnjem tekstu ZKP/93). U cilju dodatne zaštite ove kategorije okrivljenika u citiranim odredbama bilo je propisano da pritvor moraju izdržavati u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili drugoj prikladnoj prostoriji te da moraju imati branitelja od trenutka podnošenja prijedloga državnog odvjetnika da se okrivljeniku izrekne jedna od navedenih sigurnosnih mjera.

³⁵ Čl. 456-462. Glava XXVIII. Postupak prema osobama koje su duševno obolile, te osobama koje su kazneno djelo počinile u stanju nebrojivosti, smanjene ubrojivosti ili pod djelovanjem ovisnosti o alkoholu i drogama, i postupak za oduzimanje imovinske koristi i za opoziv uvjetne osude, Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02 i 115/06 (u daljnjem tekstu ZKP/97).

zadovoljavajuća.³⁶ Stoga je 2002. godine došlo do značajnih izmjena ZKP/97 u dijelu koji se odnosio na položaj neubrojivih osoba u kaznenom postupku.³⁷ Najznačajnija izmjena odnosila se na promjenu nadležnosti u pogledu donošenja odluke o prisilnom smještaju neubrojive osobe. Prethodno rješenje prema kojem je ta odluka bila u nadležnosti građanskog suda u praksi je pokazalo niz nedostataka, pa je inicijalna odluka o prisilnom liječenju neubrojive osobe ponovno vraćena u nadležnost kaznenog suda. Tako je izmjenama i dopunama ZKP/97, iz 2002. godine, propisano da će državni odvjetnik u optužnici, uz zahtjev da sud utvrdi je li okrivljenik počinio protupravno djelo u stanju neubrojivosti, postaviti i zahtjev da mu se odredi prisilni smještaj prema odredbama ZZODS/97-a, o čemu odlučuje sud u kaznenom postupku. Ovom Novelom ZKP-a propisana je i posebna osnova za pritvor protiv okrivljenika za kojeg postoji sumnja da je protupravno djelo počinio u stanju neubrojivosti, prema kojoj se pritvor može odrediti i ako postoji vjerojatnost da bi takav okrivljenik mogao, zbog težih duševnih smetnji, počiniti teže kazneno djelo. Važno je naglasiti da je zakonodavac propisao da se u tom slučaju pritvor izvršava u bolnici za osobe lišene slobode ili odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi i time isključio dotadašnju mogućnost da ove osobe pritvor izvršavaju u zatvoru.³⁸ Nakon izmjena i dopuna iz 2002. godine, odredbe ZKP/97 u značajnoj su mjeri usklađene s europskim standardima zaštite ljudskih prava osoba s duševnim smetnjama.³⁹

³⁶ Nova rješenja dijelom su predstavljala i korak unazad u zaštiti prava ove kategorije okrivljenika. Tako je značajan nedostatak u odnosu na zakonsko rješenje iz ZKP/93 predstavljala odredba čl. 458., st. 1. ZKP/08 koja je predviđala mogućnost da se tijekom kaznenog postupka neubrojiva osoba smjesti u pritvor ako je to nužno zbog njezine opasnosti, a tek je podredno bila predviđena mjera zadržavanja u zdravstvenoj ustanovi koju je sud mogao izreći kada je smatrao da je opravdana s obzirom na zdravstveno stanje okrivljenika. To rješenje bilo je u suprotnosti i s praksom Europskog suda za ljudska prava. Prema Europskom sudu, svrha oduzimanja slobode neubrojivim osobama jest otklanjanje opasnosti koju predstavljaju primjenom odgovarajućeg medicinskog postupka i zato je nužno da se ono provodi u *bolnici, klinici ili drugoj odgovarajućoj ustanovi ustanovljenoj radi smještaja takvih osoba (Ashingdane protiv Velike Britanije, 8225/78, 28. svibnja 1985. para. 44)*. U slučaju *Aerts protiv Belgije* Europski sud je zaključio da zadržavanje osobe s duševnim smetnjama tijekom kaznenog postupka na psihijatrijskom odjelu zatvora predstavlja kršenje čl. 5., st. 1., t. e). Takav zaključak donesen je na temelju izvješća i analize uvjeta u psihijatrijskom odjelu zatvora u kojem je g. Aerts boravio sedam mjeseci, čekajući premještanje u odgovarajuću medicinsku ustanovu. Sud je mišljenja da se odjel na kojem je boravio ne može smatrati ustanovom prikladnom za smještaj osoba s duševnim smetnjama jer nije postojala *odgovarajuća veza između svrhe oduzimanja slobode i uvjeta u kojima se ono provodilo (Aerts protiv Belgije, 25357/94, 30. srpnja 1998., para. 49)*. O pravu na slobodu osoba s duševnim smetnjama prema čl. 5. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda v. Krapac, D., „Ograničenja na osobnu slobodu u postupcima državnih tijela prema osobama s duševnim smetnjama: aspekti Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 11-24.

³⁷ Detaljan prikaz i kritički osvrt na postupak prema osobama koje su protupravno djelo počinile u stanju neubrojivosti v. Đurđević, Z., „Novosti u kaznenom postupku prema osobama s duševnim smetnjama“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 32-39; Tripalo, D., „Novosti u posebnim postupcima i skraćenom postupku“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 9, 2/2002, str. 314-322.

³⁸ Čl. 458., st. 1. ZKP/97.

³⁹ Iscrpnu kritičku analizu navedenih odredbi v. Tripalo, D., „Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama“, *Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva*, Inženjerski biro, Zagreb, svibanj 2006., str. 204-223.

Novi Zakon o kaznenom postupku Hrvatski sabor donio je u prosincu 2008.⁴⁰ U njemu su odredbe kojima je reguliran postupak prema nebrojivim osobama u načelu ostale nepromijenjene u odnosu na ZKP/97,⁴¹ no kasnije izmjene i dopune ZKP/08, poglavito one iz 2012. i 2013. godine, pružile su dodatnu zaštitu osobama za koje se sumnja da su protupravno djelo počinile u stanju nebrojivosti. Tako je izmjenama i dopunama ZKP/08 iz 2012. godine propisano obvezno provođenje istrage ako postoje osnove sumnje da je osumnjičenik počinio protupravno djelo u stanju nebrojivosti. Kako sudska kontrola nad radom državnog odvjetnika nije bila moguća tijekom kaznenog progona, osim ako se provodi istraga, ovom izmjenom ZKP/08 omogućena je sudska kontrola u ranijoj fazi postupka.⁴² Nadalje, predviđeno je da okrivljenik mora imati branitelja već od trenutka donošenja naloga o provođenju istrage, a ne kao do tada tek nakon podizanja optužnice. Kod ove kategorije okrivljenika uloga branitelja dodatno je naglašena budući da oni, zbog prirode svoje bolesti, često nisu u mogućnosti sami braniti svoja prava, pa im je nužno osigurati stručnu pomoć u što ranijoj fazi postupka. Konačno, značajan korak naprijed u zaštiti njihovih prava predstavlja uvođenje mjere opreza liječenja na slobodi kao alternative istražnom zatvoru.⁴³ Sukladno čl. 551., st. 3., ova mjera može zamijeniti istražni zatvor u slučajevima kada se utvrdi da postoji opasnost da bi okrivljenik protiv kojeg je državni odvjetnik podnio optužnicu iz čl. 550., st. 1. ZKP/08 mogao zbog težih duševnih smetnji počiniti teže kazneno djelo, a da je za otklanjanje te opasnosti dovoljno njegovo liječenje na slobodi.⁴⁴ Propisivanjem ove mjere omogućava se to da stupanj ograničenja temeljnih prava nebrojive osobe bude usklađen sa stupnjem njezine opasnosti, a njeno uvođenje dodatno dobiva na značaju kada se imaju u vidu problemi vezani uz izdržavanje istražnog zatvora u Zatvorskoj bolnici koja nema poseban odjel za smještaj i liječenje nebrojivih osoba niti dovoljne kadrovske, prostorne i tretmanske kapacitete za njihovo liječenje.⁴⁵

⁴⁰ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, 152/2008.

⁴¹ Glava XXVII. Postupak prema okrivljenicima s duševnim smetnjama. Najvažnija postupovna izmjena bila je ta da je prema ZKP/97 kazneni sud donosio presudu kojom se utvrđuje da je optuženik počinio protupravno djelo i da ga je počinio u stanju nebrojivosti te rješenje kojim je određivao prisilni smještaj u psihijatrijsku ustanovu, dok je ZKP/08 propisao da će se presudom, osim utvrđenja da je okrivljenik u stanju nebrojivosti počinio protupravno djelo, odrediti i prisilni smještaj okrivljenika u psihijatrijsku bolnicu, a da se o tom pitanju ne donosi posebno rješenje. Mazalin, S., „Skrraćeni postupak i ostali posebni postupci u Prijedlogu Zakona o kaznenom postupku“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 15, 2/2008, str. 770-771.

⁴² Više v. Đurđević, Z., „Sudska kontrola državnoodvjetničkog kaznenog progona i istrage: poredbenopravni i ustavni aspekt“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 17, 1/2010, str. 7-24.

⁴³ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku, Narodne novine, 143/12.

⁴⁴ Detaljni kritički osvrt na navedene izmjene i dopune ZKP-a iz 2012. koje se odnose na položaj nebrojivih počinitelja v. Tripalo, D., Burić, Z., op. cit. (bilj. 23), str. 522-527.

⁴⁵ Iako je zakonodavac propisao da se istražni zatvor može izdržavati u bolnici za osobe lišene slobode ili u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi koja je dužna primiti takvu osobu i pružiti joj odgovarajuću zdravstvenu skrb (čl. 551., st. 1. u vezi s čl. 135., st. 2. ZKP-a), u praksi se ovaj zatvor bez iznimke izdržavao u Zatvorskoj bolnici. Sušić, E. et al., „Neubrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja“, *HLJKPP*, vol. 20, 1/2013, str. 155.

Izmjenama i dopunama ZKP/08 iz 2013. godine propisano je da se lišenje slobode ove kategorije okrivljenika zbog opasnosti od počinjenja novog kaznenog djela, već u ranijoj fazi postupka provodi na mjestu i u uvjetima koji će im omogućiti pružanje adekvatne liječničke pomoći. Naime, za razliku od prethodnog rješenja – koje je mogućnost određivanja istražnog zatvora po posebnoj osnovi te, posljedično, i mogućnost njegove zamjene mjerom opreza liječenja na slobodi, uvjetovalo podizanjem optužnice – sada je ta mogućnost vezana uz donošenje rješenja o provođenju istrage. Kako se istražni zatvor određen po posebnoj osnovi izvršava u bolnici za osobe lišene slobode ili u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi, njegovo pravovremeno određivanje važno je radi osiguravanja adekvatne liječničke skrbi ovim osobama, kao i radi daljnjeg usuglašavanja s praksom Europskog suda za ljudska prava, koji traži da uvjeti u kojima se izvršava istražni zatvor budu u vezi s osnovom zbog koje je određeno oduzimanje slobode.⁴⁶ Drugu značajnu novost u postupanju prema osobama koje su protupravno djelo počinile u stanju neubrojivosti predstavlja (ponovno) uvođenje psihijatrijskog liječenja na slobodi, kao mjere koja se, pored prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu, može izreći ovoj kategoriji delinkvenata.⁴⁷ Time je konačno oživotvorena ideja o njihovoj deinstitutionalizaciji koja je posljednjih godina bila aktualna, ali koja do sada nije bila provedena u praksi. Temeljem ovih izmjena i dopuna, kazneni sud je ovlašten, nakon što provede postupak i utvrdi da je okrivljenik u stanju neubrojivosti počinio kazneno djelo, izabrati između dva oblika psihijatrijskog liječenja neubrojive osobe, prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu i liječenja na slobodi. Time je sudu dana mogućnost da u svakom pojedinom slučaju procijeni je li za otklanjanje opasnosti neubrojive osobe dovoljno njezino liječenje na slobodi i ako jest, da tom obliku liječenja dade prednost u odnosu na prisilni smještaj. Za očekivati je da će se uvođenjem mjere liječenja na slobodi smanjiti broj prisilno smještenih osoba u psihijatrijskim ustanovama što je važno kada se imaju u vidu višegodišnji neriješeni problemi oko određivanja psihijatrijske ustanove u koju osoba kojoj je izrečen prisilni smještaj treba biti upućena te uvjeta za smještaj i liječenje u tim ustanovama. Pretpostavke za određivanje ovih mjera, njihovo trajanje, postupak provođenja te za zamjenu jednog oblika liječenja drugim propisani su u ZZODS/14.

⁴⁶ Na nedostatke u Zakonu o izmjenama i dopunama ZKP/08 iz 2012. i moguće kršenje čl. 5. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda upozorili su Tripalo i Burić te predložili da se istražni zatvor prema okrivljenicima s duševnim smetnjama primjenjuje već od trenutka donošenja naloga o provođenju istrage. Tripalo, D., Burić, Z., op. cit. (bilj. 23), str. 529.

⁴⁷ Na potrebu uvođenja liječenja na slobodi neubrojivih osoba upozoravali su mnogi autori (v. Goreta, M., „Aktualna pitanja forenzičko-psihijatrijskog angažmana na području kaznenog prava“, *Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva*, 2007., Inženjerski biro, Zagreb, 2007., str. 50; Tripalo, D., Burić, Z., op. cit. (bilj. 23), str. 527.), a neposrednu inicijativu za ovu dopunu ZKP-a dala je Radna skupina za izradu Zakona za zaštitu osoba s duševnim smetnjama koja je u to vrijeme radila na donošenju novog ZZODS-a.

IV. POLOŽAJ NEBROJIVIH OSOBA PREMA ZAKONU O ZAŠTITI OSOBA S DUŠEVNIM SMETNJAMA

Pravni položaj nebrojivih osoba u Republici Hrvatskoj uređen je, osim odredbama kaznenog materijalnog i postupovnog prava, i u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Ovakva zakonska regulativa postoji od stupanja na snagu KZ/97 koji je nebrojive osobe, po okončanju kaznenog postupka, isključio iz kaznenopravnog sustava i time otklonio mogućnost njihova liječenja u okviru psihijatrijskih sigurnosnih mjera. To je bio povod za usvajanje Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, koji je, regulirajući postupak prisilnog smještaja nebrojivih osoba, otklonio pravnu prazninu nastalu usvajanjem nove koncepcije krivnje u KZ/97.⁴⁸ ZZODS/97 je prvi put sveobuhvatno i cjelovito regulirao zaštitu osoba s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj i njegovo usvajanje ocijenjeno je kao *povijesna prekretnica u očuvanju i unapređivanju ljudskih prava i sloboda psihijatrijskih bolesnika u Republici Hrvatskoj*.⁴⁹ No, iako su u ZZODS/97 bili ugrađeni visoki standardi za zaštitu prava ove kategorije bolesnika, njihovu provedbu u praksi obilježili su značajni problemi, poglavito u odnosu na nebrojive delinkvente. Prelazak nebrojivih osoba iz kaznenog postupka u postupak prisilnog smještaja bio je nedovoljno i nejasno reguliran, što je za posljedicu imalo da su nebrojive osobe izgubile mehanizme pravne zaštite koje im je do tada pružao kazneni postupak, a istodobno im civilni postupak nije osigurao odgovarajuća procesna jamstva u postupku prisilnog smještaja.⁵⁰ Stoga ne čudi da su vrlo brzo nakon stupanja na snagu ZZODS/97 uslijedile brojne izmjene i dopune koje su unijele bitne promjene u postupak prisilnog smještaja nebrojivih osoba. Tako je izmijenjena odredba koja je propisivala da građanski sud u izvanparničnom postupku određuje prvi prisilni smještaj nebrojivoj osobi i predviđeno da nebrojiva osoba iz kaznenopravne regulative prelazi u civilnu nakon što kazneni sud donese odluku o njezinu prisilnom smještaju. Pored toga, kao zaseban temelj za prisilnu hospitalizaciju nebrojivih osoba propisano je postojanje visokog stupnja vjerojatnosti da bi osoba zbog duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njezina nebrojivost, mogla ponovno počinuti kazneno djelo za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine. U originalnom

⁴⁸ Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Narodne novine, 111/97, (u daljnjem tekstu ZZODS/97).

⁴⁹ Goreta, M., „Kritički osvrt na primjenu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u forenzičkoj psihijatriji“, u: Goreta, M., Jukić, V., (ur.), *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama – ideje, norme, implementacija, evalvacija*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Medicinska naklada, Zagreb, 2000., str. 265.

⁵⁰ V. Đurđević, Z., op. cit. (bilj. 11), str. 249-265, 282; Turković, K. et al., op. cit. (bilj. 20), str. 219-221; Goreta, M., op. cit. (bilj. 49), str. 265-272; Goreta, M., „Kritički osvrt na položaj nebrojivih bolesnika u novom hrvatskom zakonodavstvu – psihijatrijski pristup“, Zagreb, *HLJKPP*, vol. 6, 2/1999, str. 565-574. Pored loših rješenja u ZZODS/97, na pogoršanje položaja osoba s duševnim smetnjama utjecala je i nepripremljenost te nedovoljna educiranost psihijatara i pravnika za njegovu primjenu, nerazumijevanje duha toga Zakona te krajnje birokratski pristup koji u ovom području nikako ne može funkcionirati. Goreta, M., „Nekoliko napomena o potencijalnom unapređenju primjene ZZODS-a prema aktualno važećim rješenjima i nekoliko prijedloga za promjene rješenja koja su se u dosadašnjoj primjeni ZZODS-a pokazala nezadovoljavajućim (materijali od 8. siječnja 1999. god.)“, str. 10., citirano prema Grozdanić, V., op. cit. (bilj. 10).

tekstu ZZODS/97 nisu bili jasno određeni kriteriji za određivanje prisilnog smještaja neubrojivih osoba, pa je sudska praksa i na ovu kategoriju pacijenata primjenjivala čl. 22. ZZODS/97 u kojem su bili propisani uvjeti za prisilnu hospitalizaciju osoba s duševnim smetnjama kojima je bila nužna liječnička pomoć, a koji nisu došli u sukob s kaznenopravnim normama (tzv. civilni pacijenti).⁵¹ Na taj su način neopravdano bili izjednačeni kriteriji za vrednovanje opasnosti za dvije posve različite kategorije psihijatrijskih pacijenta. Izmjene i dopune ZZODS/97 iz 1999. i 2002. godine otklonile su znatan dio nedostataka, no dijelom su generirale nove.⁵² Najveći propust na normativnoj razini bilo je ukidanje mogućnosti liječenja neubrojivih osoba na slobodi.⁵³

Novi Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama stupio je na snagu 1. siječnja 2015.⁵⁴ Najvažnija novina u odnosu na osobe koje su u stanju neubrojivosti počinile protupravno djelo jest ponovno uvođenje mogućnosti njihova liječenja na slobodi. Dotadašnja nemogućnost određivanja ovog oblika liječenja u praksi je dovodila do izricanja mjere prisilnog liječenja u psihijatrijskoj ustanovi i neubrojivim pacijentima s nižom razinom opasnosti, iako je za otklanjanje njihove opasnosti bilo dovoljno liječenje na slobodi, što je neprihvatljivo. Uvođenjem liječenja na slobodi omogućena je dosljedna primjena načela razmjernosti koje se mora poštovati prilikom svakog ograničenja slobode i koje zahtijeva da stupanj ograničenja temeljnih prava neubrojive osobe bude usklađen sa stupnjem njezine opasnosti.⁵⁵ Temeljna pretpostavka za određivanje prisilnog smještaja u psihijatrijsku ustanovu i liječenja na slobodi je ista – postojanje vjerojatnosti da bi

⁵¹ Prema čl. 22. ZZODS/97, uvjet za određivanje prisilnog smještaja bio je postojanje duševne smetnje uslijed koje osoba s težim duševnim smetnjama ozbiljno i izravno ugrožava vlastiti život ili zdravlje ili sigurnost, odnosno život ili zdravlje ili sigurnost drugih osoba. Izmjenama i dopunama ZZODS/97 iz 1999. godine u čl. 45.e propisana je pravna osnova za *produženje* prisilnog smještaja neubrojive osobe, no ne i za njegovo prvo određivanje tako da u razdoblju od 1999. do 2002. godine niti u jednom zakonu nisu bile propisane materijalnopravne pretpostavke za određivanje prvog prisilnog smještaja neubrojivoj osobi. Kritički osvrt na izostanak zakonske definicije opasnosti za određivanje prvog prisilnog smještaja neubrojivoj osobi v. Đurđević, Z., op. cit. (bilj. 11), str. 242-243.

⁵² Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama, Narodne novine, 128/99., 79/2002. Više v. Turković, K. et al., op. cit. (bilj. 20), str. 218-221; Đurđević, Z., op. cit. (bilj. 24), str. 879-885; Goreta, M., op. cit. (bilj. 49), str. 266-270; Goreta, M. i dr., „Prisilno zadržavanje i prisilni smještaj s forenzičkopsihijatrijskog aspekta“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 9, 1/2002, str. 63-83; Ivičević, E., „Simpozij: Pravna zaštita osoba s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj, Analiza zakonodavnih rješenja i prakse – *de lege lata, de lege ferenda*“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 10, 1/2003, str. 237-245.

⁵³ Liječenje na slobodi bilo je uvedeno izmjenama i dopunama ZZODS-a iz 1999. godine (čl. 45a), no u praksi se nije provodilo jer zakonski tekst nije sadržavao dodatne proceduralne odredbe o praktičnoj primjeni te mjere. Kasnijim izmjenama i dopunama iz 2002. ono je ukinuto. Turković, K. et al., op. cit. (bilj. 20), str. 220.

⁵⁴ Razlozi za donošenje ZZODS/14 jesu višestruki. S jedne strane bilo je nužno materiju reguliranu ovim Zakonom uskladiti s novim domaćim kaznenim zakonodavstvom (KZ/11 i ZKP/08), no isto tako valjalo je domaća zakonodavna rješenja uskladiti s konvencijskim pravom i presudama Europskog suda za ljudska prava koji su obvezujući za Republiku Hrvatsku, a u kojima su postignuti daleko viši standardi u zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Više o okolnostima koje su dovele do usvajanja novog Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama v. Grozdanić, V., Tripalo, D., op. cit. (bilj. 29), str. 800.

⁵⁵ O značaju načela razmjernosti u izboru odgovarajućeg forenzičkog tretmana neubrojivih pacijenata v. Goreta, M., *Načelo razmjernosti u psihijatrijskoj teoriji i praksi*, Medicinska naklada, Klinika za psihijatriju Vrapče, Zagreb, 2012., str. 50-54.

osoba zbog težih duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njezina nebrojivost, mogla ponovno počinuti teže kazneno djelo (čl. 51. ZZODS/14). Ukoliko su ovi uvjeti ispunjeni, sljedeći korak je procjena suda je li za otklanjanje opasnosti potrebno liječenje u psihijatrijskoj ustanovi ili je dovoljno njezino liječenje na slobodi. U odnosu na ZZODS/97, novi ZZODS unosi određene promjene u pogledu pretpostavki za prisilno liječenje (a sada i za liječenje na slobodi). Tako ZZODS/14 kao uvjet za izricanje prisilnog liječenja propisuje postojanje vjerojatnosti počinjenja novog kaznenog djela, za razliku od ZZODS/97 koji je tražio postojanje *visokog stupnja vjerojatnosti*. Ovu razliku ne treba tumačiti kao snižavanje stupnja opasnosti potrebnog za određivanje prisilnog liječenja jer sud uvijek mora voditi računa o načelu razmjernosti, pa se i po ZZODS/14 prisilni smještaj može odrediti samo ako postoji značajna i konkretna opasnost od ponavljanja kaznenog djela.⁵⁶ Nadalje, za određivanje prisilnog smještaja ili psihijatrijskog liječenja na slobodi uvjet nije opasnost od počinjenja bilo kakvog kaznenog djela, već kazneno djelo koje bi nebrojiva osoba vjerojatno počinila mora biti „teže“. ZZODS/14 ne određuje detaljnije kakvo je to „teže“ kazneno djelo, za razliku od ZZODS/97 koji je propisivao da kazneno djelo koje bi nebrojiva osoba mogla ponoviti mora biti ono za koje je zapriječena kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine. Prednost starog rješenja jest što nisu potrebna dodatna tumačenja jer je pojam težeg kaznenog djela vezan uz propisanu sankciju u Kaznenom zakonu. Međutim, ono je napušteno zbog prigovora iz sudske prakse. Naime, ocjenu stupnja opasnosti daje vještak psihijatar od kojeg se ne može tražiti da precizno odredi vrstu kaznenog djela koje bi nebrojiva osoba mogla u budućnosti počinuti. Istodobno, vještak će se moći očitovati općenito o karakteru kaznenih djela koja bi okrivljenik zbog težih duševnih smetnji mogao činiti, primjerice, postoji li opasnost od počinjenja „lakših“ kaznenih djela (npr. uvrede), kaznenih djela sličnih onome zbog kojega se vodi kazneni postupak prema nebrojivoj osobi ili kaznenih djela koja u sebi uključuju nasilje pa se zbog toga mogu označiti kao teža kaznena djela. Na temelju takvih ocjena, sud će analizirati kazneno djelo koje bi nebrojivi okrivljenik mogao počinuti te donijeti odluku o tome može li se ono označiti kao teže i podvesti pod odredbu čl. 51. ZZODS/14. Trajanje prisilnog smještaja i prema ZZODS/14 vezano je uz gornju granicu kazne propisane za protupravno djelo koje je nebrojiva osoba počinila, dok je trajanje liječenja na slobodi ograničeno na rok od pet godina, računajući od početka toga liječenja (čl. 56.). Ove dvije vrste liječenja mogu se kombinirati, no ukupno trajanje psihijatrijskog liječenja ni u kojem slučaju ne može premašiti rok propisan za najdulje trajanje prisilnog smještaja u psihijatrijskoj ustanovi. Važno je naglasiti da je, bez obzira na to koji oblik liječenja sud odredi, stalno otvorena mogućnost alternativne zamjene institucionalnog tretmana onim izvaninstitucionalnim i obratno. To omogućuje da se tretman u svakom trenutku prilagodi u skladu s aktualnom ocjenom stupnja pacijentove opasnosti i njegovom

⁵⁶ Grozdanić, V. (ur.), op. cit. (bilj. 10). O kriterijima za donošenje ocjene o stupnju opasnosti za okolinu v. Goretta, M., i dr., „Indikacije za forenzički tretman smanjeno ubrojivih i nebrojivih počinitelja kaznenih djela (1998-2002)“, *HLJKPP*, Zagreb, vol. 14, broj 1/2007, str. 34-38.

spremnosti na suradnju u planiranom tretmanu, što je s aspekta poštovanja prava neubrojivih osoba značajan korak naprijed.⁵⁷

Novi je ZZODS uveo i značajne novosti u postupku određivanja psihijatrijske ustanove u kojoj će se neubrojiva osoba liječiti (čl. 53. i 54.). Prema aktualnoj zakonskoj regulativi, izbor odgovarajuće ustanove za prisilni smještaj (ili liječenje na slobodi) sada je u nadležnosti županijskog suda mjesta prebivališta ili boravišta neubrojive osobe. Županijskom se sudu dostavlja presuda kaznenog suda, zajedno s nalazom i mišljenjem vještaka psihijatra, a po potrebi i drugim podacima koji su utjecali na donošenje odluke o prisilnom smještaju ili psihijatrijskom liječenju na slobodi. Taj sud sada mora u roku od tri dana odrediti psihijatrijsku ustanovu u koju će neubrojiva osoba biti smještena, odnosno psihijatrijsku ustanovu u kojoj će se provoditi njeno psihijatrijsko liječenje na slobodi.⁵⁸ Prilikom odabira psihijatrijske ustanove za prisilni smještaj osobe, sud će primarno voditi računa o stupnju opasnosti neubrojive osobe i sigurnosnim uvjetima u psihijatrijskim ustanovama, dok će osobu kojoj je određeno psihijatrijsko liječenje na slobodi uputiti na psihijatrijsko liječenje u ustanovu s liste koja je najbliža njezinu prebivalištu, odnosno boravištu.⁵⁹ To je razumljivo jer je opasnost osobe kojoj je određeno liječenje na slobodi, po prirodi stvari, nižeg stupnja pa sigurnosni uvjeti u psihijatrijskim ustanovama ne utječu na izbor ustanove za liječenje na slobodi. Protiv rješenja o upućivanju neubrojive osobe u psihijatrijsku ustanovu radi provođenja odluke o liječenju pravo na žalbu imaju neubrojiva osoba, njezin zakonski zastupnik i odvjetnik, no ne i psihijatrijska ustanova. Prema tome, pravomoćnu odluku suda o smještaju neubrojive osobe psihijatrijska ustanova dužna je provesti, a ukoliko smatra da postoje razlozi za premještanje neubrojive osobe može o tome obavijestiti ministra zdravlja koji je, za razliku od ustanove, ovlašten sudu podnijeti prijedlog za premještanje. Dosadašnja praksa upućivanja neubrojivih osoba na liječenje pokazala se kao jedna od najslabijih karika u postupanju prema njima, pa se novom zakonskom regulativom nastoji osigurati da neubrojiva osoba što je moguće prije započne s liječenjem u odgovarajućoj psihijatrijskoj ustanovi. Naime, zakonski rokovi unutar kojih je trebao biti realiziran smještaj neubrojive osobe u zdravstvenu ustanovu radi liječenja višestruko su se premašivali. Tako je sudovima trebalo i po nekoliko mjeseci da Ministarstvu zdravlja dostave dokumentaciju potrebnu za donošenje odluke o izboru ustanove u kojoj će se provoditi prisilni smještaj, iako ih je ZZODS/97 obvezivao da to učine bez odgode (čl. 45., st. 3.). Nakon toga, novi problem generiralo je Ministarstvo zdravlja kojem je trebalo po nekoliko mjeseci da odabere zdravstvenu ustanovu u kojoj će se provoditi prisilni smještaj, iako ga je ZZODS/97 obvezivao da to

⁵⁷ Grozdanić, V. (ur.), op. cit. (bilj. 10).

⁵⁸ Lista psihijatrijskih ustanova u koje se upućuju neubrojive osobe radi provođenja sudske odluke o prisilnom smještaju, odnosno psihijatrijskom liječenju na slobodi i lista psihijatrijskih ustanova u kojima se neubrojive osobe liječe na slobodi objavljena je u Narodnim novinama, 13/2015. (v. Pravilnik o listi psihijatrijskih ustanova za prisilni smještaj neubrojivih osoba i psihijatrijskih ustanova u kojima se neubrojive osobe liječe na slobodi).

⁵⁹ Čl. 53., st. 2. i 3. u vezi s čl. 3., st. 1., t. 7. ZZODS/14.

učini u roku od tri dana. Za to su vrijeme osobe s teškim duševnim smetnjama koje su protupravno djelo počinile u stanju nebrojivosti hospitalizirane u okviru zatvorskog sustava, na Odjelu psihijatrije Zatvorske bolnice, unutar kojeg ne postoje adekvatni uvjeti za smještaj i liječenje takvih bolesnika.⁶⁰ Konačno, nakon što se nebrojiva osoba smjestila u psihijatrijsku ustanovu, ponovno se upozoravalo na neadekvatne terapijske i sigurnosne uvjete u tim ustanovama.⁶¹ S obzirom na sve probleme u praksi postupanja prema nebrojivim osobama, mora se naglasiti da mjera prisilnog liječenja, iako nije kaznenopravna sankcija, u osnovi znači oduzimanje slobode osobi kojoj je izrečena. Kako je svrha izricanja te mjere otklanjanje opasnosti, koja se treba realizirati kroz odgovarajući medicinski tretman, nužno je nebrojivim osobama što je moguće prije osigurati liječničku skrb. Veza između neadekvatnog liječničkog tretmana i (produženja) ograničenja slobode ne može se ignorirati te je stoga nužno, ne samo na normativnoj razini, nego i u praksi, osigurati adekvatne uvjete za liječenje ovih osoba i tako omogućiti njihovu uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju u društvo.⁶²

V. ZAKLJUČAK

Zakonodavstvo kojim je reguliran pravni položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u Republici Hrvatskoj bilo je predmet značajnih izmjena i dopuna u proteklih 20-tak godina. Iako je namjera zakonodavca u svakom slučaju bila osigurati najviše standarde zaštite prava ove ranjive kategorije osoba, analiza njihovog pravnog položaja pokazuje da se u tome nije uvijek uspijevalo. Tako su i prvu veliku reformu pravnog statusa nebrojivih osoba iz 1997. godine obilježili brojni problemi koji su se javili kao rezultat podnormiranosti, nedorečenosti i neusklađenosti odredaba KZ/97, ZKP/97 i ZZODS/97 koje su uređivale njihov pravni položaj. Zakonodavac je usvajanjem tzv. civilnog modela postupanja

⁶⁰ Sušić, E., et al., op. cit. (bilj. 45), str. 155. Na problem smještaja nebrojivih osoba i ranije se upozoravalo. v. Izvješće pučkog pravobranitelja za 2009. godinu, str. 118., dostupno na <http://www.ombudsman.hr/index.php/hr/izvjesca/2009/finish/24-2009/15-izvjesce-o-radu-puckog-pravobranitelja-u-2009-godini>.

⁶¹ Ivičević, E., op. cit. (bilj. 52), str. 238, 240, 242; Čatipović, I., Grubišić, A., Kerin, K., „Teorijsko-istraživački osvrt na osobe s duševnim smetnjama u kaznenopravnom aspektu“, *Pravnik*, Zagreb, vol. 44, 89/2010, str. 64-65.

⁶² Ovo pitanje usko je vezano uz pitanja zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda psihijatrijskih bolesnika te je aktualno ne samo u domaćim okvirima nego i na međunarodnoj razini što dokazuju i sve brojnije presude Europskog suda za ljudska prava koje se odnose na zaštitu prava osoba s duševnim smetnjama. Tako je, primjerice, u slučajevima *Brand protiv Nizozemske* i *Morsink protiv Nizozemske* Europski sud za ljudska prava utvrdio povredu čl. 5. Europske konvencije. U tim je predmetima bila riječ o osobama kojima je u kaznenom postupku, pored zatvorske kazne, izrečena i mjera prisilnog liječenja, a koje su nakon izdržane kazne, u zatvorskom centru više mjeseci čekale upućivanje na liječenje u odgovarajuću kliniku. Iako je Europski sud uzeo u obzir problem nedostatka kapaciteta u klinikama pod nadzorom u koje su bili upućeni, zaključio je kako njihovo zadržavanje nije bilo u skladu s čl. 5. jer nije postojala poveznica između njihova smještaja u zatvorskom centru i svrhe oduzimanja slobode (liječenja). *Brand protiv Nizozemske*, 49902/99, 10. studenoga 2004., *Morsink protiv Nizozemske*, 48865/99, 11. svibnja 2004. O pravu na slobodu i sigurnost osoba s duševnim smetnjama više v. Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E., Buckley, C., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2014., str. 324-328.

prema neubrojivim osobama istaknuo pružanje adekvatne liječničke pomoći kao najvažniju komponentu kada je riječ o reakciji društva na njihova protupravna djela. No nedovoljno i nejasno reguliran postupak prijelaza neubrojivih počinitelja iz kaznenopravne u građanskopravnu nadležnost na kraju je rezultirao smanjenjem zaštite njihovih prava. Stoga ne čudi da su vrlo brzo uslijedile brojne izmjene i dopune relevantnih zakona koje su donijele bitne promjene u postupku njihova prisilnog smještaja. Nakon ove početne, izrazito dinamične zakonodavne aktivnosti, u razdoblju od 2002. do 2011. godine odredbe o pravnom položaju neubrojivih osoba nisu bile predmetom značajnijih izmjena.

U proteklih nekoliko godina na nacionalnoj razini ponovno su uslijedile zakonodavne reforme. Uvođenjem mjere opreza liječenja na slobodi kao alternative istražnom zatvoru izmjenama i dopunama ZKP-a iz 2012. i mjere liječenja na slobodi kao alternative prisilnom smještaju u psihijatrijskoj ustanovi ZZODS/14, u domaćem su zakonodavstvu stvorene pretpostavke da se u postupku oduzimanja slobode neubrojivim osobama poštuje načelo razmjernosti kao jedno od temeljnih načela u postupanju prema osobama s duševnim smetnjama. Ono zahtijeva da oduzimanje slobode neubrojivoj osobi bude razmjerno opasnosti koja iz nje proizlazi, sprečavajući tako mogućnost prekomjernog zadiranja države u slobodu ove kategorije delinkvenata, čime se značajno utječe na poboljšanje njihova pravnog položaja. Uvođenjem mjere liječenja na slobodi, kao i propisivanjem mogućnosti da se i prvotno izrečena mjera prisilnog smještaja u psihijatrijskoj ustanovi zamijeni liječenjem na slobodi učinjen je značajan pomak u smjeru integracije neubrojivih osoba u društvo. Time se domaća pravna regulativa uskladila s danas aktualnom koncepcijom razvoja pravnog statusa neubrojivih osoba koji ide prema njihovoj deinstitucionalizaciji. S druge strane, rješenje uvedeno u novom KZ/11, prema kojem se osobama koje su u stanju neubrojivosti počinile protupravno djelo mogu izreći određene sigurnosne mjere, ove osobe stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na ranije zakonsko rješenje iz KZ/97, koje je intervenciju društva prema njima svelo isključivo na pružanje adekvatne liječničke pomoći i otklanjanje uzroka njihova protupravnog ponašanja.

Na temelju analize navedenih rješenja može se zaključiti da su u posljednjih nekoliko godina na normativnom nivou, izmjenama i dopunama ZKP/08 te usvajanjem ZZODS/14, učinjene značajne promjene u smjeru pojačane zaštite osoba koje su u stanju neubrojivosti počinile protupravno djelo. No nameće se pitanje mogu li one dovesti i do poboljšanja njihova položaja u praksi. Dosadašnja iskustva u postupanju prema neubrojivim osobama upozoravaju nas da pravna regulativa ne može stvarno poboljšati položaj ovih osoba ukoliko društvo ne stvori uvjete za provedbu normativnih rješenja te ako se oni koji postupaju prema neubrojivim osobama u potpunosti ne angažiraju u funkciji zaštite njihovih prava. Otkad su neubrojive osobe u Republici Hrvatskoj izdvojene iz kaznenog sustava, njihovo liječenje i skrb naglašava se kao temeljni cilj svakog postupanja prema njima. Istodobno, kroz cijelo razdoblje od 1998. godine do danas upozorava se na problem u izvršavanju odluka sudova o prisilnom smještaju te na nedovoljne smještajne kapacitete i neadekvatnu opremljenost institucija u kojima se provodi

njihov smještaj i liječenje. Iako je nesporno da nebrojive osobe nisu krive, da se ne mogu kazniti, da je uzrok njihova protupravnog ponašanja bolest i da društvo svoju reakciju treba usmjeriti na otklanjanje uzroka takvog ponašanja, ovo posljednje se u praksi često ne provodi na adekvatan način. Nebrojive su se osobe do sada neopravdano dugo zadržavale unutar zatvorskog sustava umjesto da im se osiguraju primjereni uvjeti za liječenje, što predstavlja jedan od najeklatantnijih primjera kršenja njihovih prava. To upućuje na zaključak da se odredbe kojima se proklamira zaštita nebrojivih osoba, u tom, za njih najvažnijem segmentu, u znatnoj mjeri nisu provodile u praksi. S obzirom na to da je nužnost medicinskog tretmana argument za tako drastičnu mjeru kao što je ograničenje slobode, mora biti prepoznata i obveza društva da osigura uvjete za njihovo liječenje. Upravo je dobivanje pravovremene i adekvatne medicinske skrbi *ratio* posebnog postupka koji se provodi prema nebrojivim osobama. Njome bi se trebala istodobno osigurati zaštita interesa pojedinca i interesa društva kao cjeline te se stoga njezinoj realizaciji mora dati prioritet.

Literatura

1. Bojanić, I., Mrčela, M., „Konceptija krivnje u novom Kaznenom zakonu“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol 19, 2/2012, str. 389-407.

2. Đurđević, Z., „Sudska kontrola državnoodvjetničkog kaznenog progona i istrage: poredbenopravni i ustavni aspekt“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 17, 1/2010, str. 7-24.

3. Đurđević, Z., *Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama*, Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 2002.

4. Đurđević, Z., „Kaznenopravni položaj počinitelja s duševnim smetnjama u SR Njemačkoj i kritičko-poredbeni osvrt na hrvatsko pravo“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 7, broj 2/2000, str. 843-892.

5. Đurđević, Z., „Novosti u kaznenom postupku prema osobama s duševnim smetnjama“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 25-48.

6. Goreta, M., *Načelo razmjernosti u psihijatrijskoj teoriji i praksi*, Medicinska naklada, Klinika za psihijatriju Vrapče, Zagreb, 2012.

7. Goreta, M., „Kritički osvrt na položaj nebrojivih bolesnika u novom hrvatskom zakonodavstvu – psihijatrijski pristup“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 6, broj 2/1999, str. 565-574.

8. Goreta, M. i dr., „Indikacije za forenzički tretman smanjeno ubrojivih i nebrojivih počinitelja kaznenih djela (1998-2002)“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol.14, 1/2007, str. 15-40.

9. Goreta, M. i dr., „Prisilno zadržavanje i prisilni smještaj s forenzičkopsihijatrijskog aspekta“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 9, 1/2002, str. 63-83.

10. Goreta, M., „Kritički osvrt na primjenu Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama u forenzičkoj psihijatriji“, u: Goreta, M., Jukić, V., (ur.), *Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama – ideje, norme, implementacija, evalvacija*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Medicinska naklada, Zagreb, 2000., str. 265-272.
11. Goreta, M., Majetić, B., „Psihološki i socijalni čimbenici koji uvjetuju neopravdano produženje sigurnosne mjere liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi“, *Socijalna psihijatrija*, Zagreb, vol. 24, 1/1996., str. 5-12.
12. Grozdanić V., (ur.), *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015. (u tisku).
13. Grozdanić, V., „Neke izmjene u području krivnje prema Prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona“, objavljeno u: Bačić, Franjo i dr.: *Konačni prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona*, Organizator, Zagreb, 2003., str. 17-35.
14. Grozdanić, V., „Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama u Hrvatskoj“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 3, 2/1996., str. 501-510.
15. Grozdanić, V., „Opasnost duševno abnormalnog delinkventa“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, vol. 13, 1/1992., str. 77-98.
16. Grozdanić, V., Škorić, M., Martinović, I., *Kazneno pravo*, opći dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2013.
17. Grozdanić, V., Tripalo, D., „Novosti u Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 20, 2/213., str. 795-820.
18. Haid, A., „Postupci prema osobama s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni ili prekršajni postupak“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 145-151.
19. Horvatić, Ž., „Temeljna obilježja psihijatrijski relevantnih rješenja u novom hrvatskom Kaznenom zakonu“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 1-9.
20. Horvatić, Ž., *Novo hrvatsko kazneno pravo*, Organizator, Zagreb, 1997.
21. Ivičević, E., „Simpozij: Pravna zaštita osoba s duševnim smetnjama u Republici Hrvatskoj, Analiza zakonodavnih rješenja i prakse – *de lege lata, de lege ferenda*“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 10, 1/2003., str. 237-145.
22. Kovač, M. i dr., „Neubrojivi mentalno retardirani počinitelji kaznenog djela“, *Policija i sigurnost*, Zagreb, godina 17., 1-2/2008., str. 90-100.
23. Kozarić-Kovačić, D., Grubišić-Ilić, M., Grozdanić, V., *Forenzička psihijatrija*, Medicinska naklada, Zagreb, 2005.
24. Krapac, D., „Ograničenja na osobnu slobodu u postupcima državnih tijela prema osobama s duševnim smetnjama: aspekti Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava“, u: Goreta, M., Jukić, V., Turković, K. (ur.), *Psihijatrija i zakon*, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 1998., str. 11-24.

25. Krapac, D., *Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog kaznenog postupovnog prava*, Narodne novine, Zagreb, 2008.

26. Kurtović, A., „Zakonska rješenja u svjetlu primjene mjera upozorenja, sigurnosnih mjera i oduzimanja imovinske koristi“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 7, 2/2000, str. 349-379.

27. Martinović, I., „Pledoaje za brisanje zakonske odredbe o sastojcima krivnje“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 21, 1/2014., str. 3-22.

28. Mazalin, S., „Skrraćeni postupak i ostali posebni postupci u Prijedlogu Zakona o kaznenom postupku“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 15, 2/2008, str. 753-773.

29. Novoselac, P., *Opći dio kaznenog prava*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2004.

30. Novoselac, P., Bojanić, I., *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2013.

31. Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E., Buckley, C., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford Univesity Press, 2014.

32. Pavišić, B., Grozdanić, V., *Komentar Osnovnoga krivičnog zakona Republike Hrvatske*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1996.

33. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007.

34. Sušić, E., Biško, A., Ničea Gruber, E., Guberina Korotaj, B., „Neubrojiva osoba u procesu od istražnog zatvora do realizacije prisilnog smještaja“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 20, 1/2013., str. 139-157.

35. Šendula-Jengiđ, V., Bošković, G., „Forenzički značaj ‘drugih, težih duševnih smetnji’“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka, vol. 22, 2/2001, str. 635-654.

36. Tripalo, D., „Novosti u posebnim postupcima i skraćenom postupku“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 9, 2/2002, str. 301-325.

37. Tripalo, D., „Problemi u kaznenom postupku protiv osoba s duševnim smetnjama“, *Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva*, Inženjerski biro, Zagreb, svibanj 2006., str. 204-223.

38. Tripalo, D., Burić, Z., „Položaj nebrojivih počinitelja protupravnih djela u kontekstu novog hrvatskog kaznenog zakonodavstva“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 19, 2/2012, str. 501-531.

39. Turković, K., „Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni postupak“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, Zagreb, vol. 4, 1/1997, str. 77-109.

40. Turković, K., Dika, M., Goreta, M., Đurđević, Z., *Komentar Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb, 2001.

LEGAL STATUS OF MENTALLY INCOMPETENT PERPETRATORS OF UNLAWFUL ACTS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

The paper is concerned with the legal status of mentally incompetent persons who have committed an unlawful act. The latter has become especially relevant due to the activity of the legislator in the recent years. The criminal status of mentally incompetent persons in the Republic of Croatia is regulated by the Criminal Code and Criminal Procedure Act. Therefore, after the introductory remarks, the author analyzes the provisions of these acts paying special attention to the concept of culpability adopted in the Criminal Code of 2011 and to the revisions and amendments to the Criminal Procedure Act of 2012 and 2013, which directly influence the legal status of these persons. Since the legislative rules, which are in force as of 1998, redirect mentally incompetent persons after the termination of criminal procedure from the criminal into the civil system, their legal status is also related to the provisions of the Act on the Protection of Persons with Mental Disorders. These provisions are analyzed in the last part of the paper paying special attention to the solutions introduced by the new Act on the Protection of Persons with Mental Disorders, which came into force on 1 January 2015. The new Act, according to authors' opinion, has significantly improved the legal status of mentally incompetent persons.

Key words: *mentally incompetent persons, principle of culpability, special procedure for defendants with mental disabilities, Act on the Protection of Persons with Mental Disorders*